ברוך דין אמת.

1.

איין טאָכטער האָט געהאַט באַשע־חיה־גיטעלעס, איין אויג אין קאָפּ — דאָך האָט זיא נעבאָך זעהר וועניג נחת פון איהר געהאַט!...

אז דער אלטער האָט נאָך געלעבט, איז געווען ניט צו פערזינדיגען; חנה'לען האָט גאָר ניט געפעהלט — סיי א קלייד, סיי א שוך — אלעס איז געוועז, גלויבט און געדאַנקט זיין נאָמען...

חנה'לען האָט מען אויך גענומען א לעהרער צום לערנען — שוין אזא וועלט, ברוך השם, אז מען מוז זיין געבילדעט...

און א טהייערע קעפּעלע האָט חנה'לע געהאַט, גאָר א מאַנסבילשע, און האָט זיך געלערנט, וואָס איז שייכות, אָט טאַקי וויא אן עלוי.... איהר שרייבען איז געווען א פּקוח נפש ממש, היינט איהר לייענען, א קאַטאָוועס איהר לייענען? איינע אין א וועלט!....

היינט א פּאַרשוין איז געווען חנה'לע, אסור אויב צו איהר האָט מען געקענט גאָר געפינען א גלייכען, ווען מען זאָל האָטש אויסזוכען דיא וועלט אין מיט'ן העלען טאָג מיט א ליכט אין האַנד!...

שוואַרצע אויגען וויא א פּאָאַר פינקלענדיגע בריללִיאַנטען, א פּנים ליכטיג, ניט אַריינצוקוקען, וויא אין דיא שעהנע, ליכטיגע זונן.... א שמייכעל — גאָלע חן... היינט א וואוקס? הויך און גלייך, א **יונגע** בוימעלע!...

דער טאַטע משה און דיא מאַמע באַשע האָבען ממש געקוואָלען פון זייער גערעַטענער בת יחידה'קע — זייער חנה'לע, זייער געראַטענע טאָכטערקע, מיט איהר שעהנקייט, מיט איהר חכמה וועט געוויס קריגען א חתן, א זיידענעם יונגען מאַן...

דאָ איז אָבער חנה'לע פּלוצים געבליעבען א ביטערע יתומה, נעבאַך — איהר טאַטע משה האָט אוועקגעגעבען זיין נשמה צו גאָט....

זיא איז דאַן שוין געווען א זיעבענצעהן יעהריגע מיידעל, ביי לייטען א כלה א מויד.

און פערדאגה'ט האָט זיך באַשע: ווינד און וועה איז איהר, וואָס זאָל זיא נעבאַך איצטער טאָהן? קיין חיונה איז ניטאָ, חנה'לע איז אַן ערוואקסענע מויד — וואָס וועט זיין? וואָס וועט זיין?

און זיא האָט זיך גענומען האַלטען עצות מיט חנה'לען: חנה'לע — טאָכטערקע, וואָס טהוט מען?

— פאַל ניט אראָב, מאַמינקע; לאָז מיך נור פאָהרען קיין אַמעריקאַ, דאָרט וועל איך גאַנץ זיין. ווען אזא שלאָק, וויא יאכנע שמערעל איצעס, האָט זיך דאָרט געפונען א בעשערטען — א גבירה, א גאַנצען פאבריקאַנט, האָב איך גאָר ניט וואָס צו זאָרגען...

— חנה'לע, טאָכטערקע, וואָס רעדסט דוא, אוי א וועהטאָג איז מיר, שטייטש, אין אַמעריקאַ? און וואו וועל איך בלייבען אויף מיינע עלטערע יאָהרען, מיט וועמען, א בראָך צו מיר?!

— איך וועל באַלד שיקען נאָך דיר פון דאָרטען....

און געוויינט האָט באַשע, שלאָגענדיג זיך מיט דער דעה, געוויינט ביטער.... וויא זאָל זיא זיך צושיידען מיט חנה'לען? וויא אזוי לאָזט מען אזא יונגע קינד אליין אין אזא ווייטען דרך, אין א וועלט ערגעץ אונטער דער ערד.... דאַרף פאָהרען מיט'ן ים... און אז דער אויבערשטער האָט שוין בשלום אריבער געבראכט אהינצו, וואָס וועט זיין מיט איהר דאָרטען?.... קיין מאַמע, קיין טאַטע, קיין פריינד, קיין גואל.... וועה איז צו איהר, וועה איז צו איהר מאַמעס הארץ, וועה, וועה!...

און אויפ'ן סוף האָט דאָך חנה'לע ביי איהר גע'פועל'ט צו לאָזען זיא אין אמעריקא: „עט, וואָס מאַכט עס אויס... מסתמא אזוי בעשערט... דער גרויסער גאָט לעבט אומעטום... לאָז זיא פאָהרען געזונטערהייט קיין אמעריקא"...

און פערקויפט האָט באשע איהר שטיבעל, און אויס בעל הבית'טע! און האָט געגעבען חנה'לען צוויי הונדערט זילבערנע רובעל אויף דער רייזע....

אוי האָט געקוועטשט באשען דאָס הארץ, פאָהרענדיג צום וואקזאל מיט איהר חנה'לען!...

— חנה'לע, חנה'לע, גאָט זאָל מיט דיר זיין, דער זכות פון דיין פרומען טאַטען זאָל דיר ביישטעהען! — האָט געקלאָגט באשע.

חנה'לע האָט אויך געוויינט, געווישט מיט א ווייסער טיכעל איהרע שעהנע אויגען און ביטער געוויינט.

זיא איז אריין אין וואגאָן... באשע איז געבליעבען א געשטאָרבענע, אין הארצען האָט זיך ביי איהר אָפגעריסען... א קלונג.... א פייף... דיא וואגאָנעס הויבען זיך אָן לאנגזאם צו ריהרען... חנה'לע שטעקט ארויס דעם קאָפּ דורכ'ן פענסטערל פון איהר וואגאָן. פון איהרע אויגען קייקלען זיך טהרערען....

„זיי געזונד, מאַמינקע, הערט זיך איהר קול, וואָס קלינגט יעצט וויא א קרעכץ — זיי געזונ..." דיא לעצטע זילבע ווערט פערטומעלט פון דעם רוישען פון דיא רעדער, וואָס הויבען אָן צו געהן שנעלער. דער לאָקאָמאָטיוו לאָזט פון זיך ארויס א ווייסען רויך, וועלכער צושפרייט זיך איבער דיא וואגאָנעס... באשע קוקט מיט גרויסע גלעזערנע אויגען אויף דיא וואגאָנעס און אויף דעם רויך, און איהר דאכט זיך, אז מען האָט עפּעס ביי איהר אוועקגענומען, עפּעס טהייערעס, אָהן וואָס זיא קען קיין מינוט ניט לעבען... אוועקגענומען און פערשפּאַרט אין דיא וואגאָנעס און מען אנטלויפט מיט דעם, מען פליהט אוועק מיט דעם אין יענעם ווייסען רויך, וואָס צושפּרייט זיך דאָרט פאר דיא וואגאָנעס....

— שטעהט, ווארט, ראַטעוועט! לאָזט מיך האַטש זיא נאָך איין מאָל אַנקוקען, דיא קרוין פון מיין קאָפּ!... לאָזט מיך האַטש גוט אַנקושען זיא... זיא איז מיין טאָכטער, מיין איינציגע אויג אין קאָפּ, מיין טהייערסטע ציערונג — מיין חנה׳לע!.... וויל זיא אָנהויבען צו שרייען, אָבער איהר קול ווערט איבערגעריסען אין האַלז, איהרע ליפּען ציטערן נור...

און דיא וואגאָנעס טראָגען זיך דערווייַלע מיט א הוזשען און זשוזשען אַלץ ווייטער און ווייטער און באַלד פערשווינדעט דער לעצטער וואַגאָן פון דיא אויגען... און באשע זעהט נור יעצט פאר זיך רויך, רויך און רויך... ווייסען רויך, וואָס עס האָט זיך אָפּגעשטעלט פון אַהינטער דיא וואַגאָנעס, וועלכע זיינען אַוועקגעפלויגען אַזוי האַסטיג מיט איהר חנה׳לען; און אין דיעזען רויך, דאַכט זיך איהר, איז יעצט פערטרונקען זיא און דיא גאַנצע וועלט. ער שטיקט אַזוי, ער עסט אַזוי דיא אויגען, דיא האַלז און דאָס הארץ!

און זיא שטעהט נאָך א לאַנגע צייט אויף איין אָרט און קוקט און קוקט מיט פערצווייפעלטע פון טרעהרען אויגען אין איין זייט, אין דער ווייטער ווייטקייט; חנה׳לען אָבער זעהט זיא דאָרט ניט מעהר, נור רויך, דעם זעלביגען ווייסען רויך!...

פּלוצים טהוט זיא א רוק אויפ׳ן קאָפּ דיא פאַטשיילקע, לייגט צונויף ביידע הענד, הויבט אויף דיא אויגען צום הימעל און קרעכצעט אויס: „גאָט דוא ביזט גערעכט און דיין משפּט איז גערעכט! היט האַטש דיא קרוין פון מיין קאָפּ, מיין טאָכטער, היט מיין חנה׳לען!“....

2.

אוי, ס׳רא שמחה, אוי, ס׳רא יום טוב איז דאן געווען ביי באשען!.... זיא האָט געקראָגען דעם ערשטען בריעף פון חנה׳לען, אז זיא איז אָנגעקומען קיין „נייאָרק“, האָט זיך געזעהען מיט לאַנדסלייט, וועלכע האָבען זיא אריינגענומען אין א פאַבריק נעהען העמדער....

און באשע האָט געבעטען איהר שכן, מאָנע דעם מלמד,

אז ער זאָל אזוי גוט זיין און אָנשרייבען איהר חנה׳לען א גוטען בריעף.

און מאָנע, דארפט איהר וויסען, איז ניט געוועזן אבי א שרייבער, ער איז געוועזן א כתבן גדול און א בעל מליץ איינער אין א וועלט.... מיט זיין מליצה האָט ער געקענט אפילו שטיי־נער ריהרען....

און ער האָט פערקאַשערט דעם אַרבעל און האָט אָנגע־שריעבען חנה׳לען אזא מליצה:

„.... פון דיין מאַמעס אויגען, באשע תחיה, טריפען טרעה־רען יום ולילה, וויא ביי לאה אמנו, יעקב אבינו׳ס ווייב.... ביים ווארעמעס דערמאָנט זיא דיך, וויא יעקב אבינו יוסף׳ן... און אז זיא לייגט זיך שלאָפען, דערמאָנט זיא זיך, אז זיא איז נעבאך א ביטערע אלמנה... און דוא ביזט איהר איינציגער טרויסט אויף דער וועלט... על כן בענקט זיא נאָך דיר, וואָס איז שייכות, וויא אן אמת געטרייע מאַמע נאָך איהר בת יחידקה.... און אז זיא שטעהט אויף, טראַכט זיא אויך נור וועגען דיר... על כן בעט זיא דיך, אז דוא חנה׳לע, זאָלסט ניט פערגעסען, וואָס גאָט האָט געבאָטען אין זיין הייליגער תורה. כשנאמר: „כבד את אביך ואת אמך“ — זאָלסט שטעלען יאָהרצייט נאָך דיין טאַטען, הנפטר דעם זעקסטען לחודש ניסן, וויא אן אמת׳ער צדיק... און שרייב, וואָס דוא מאַכסט אין געזונד און וויא איז דיין פרנסה... ממני מרדכי ב״ר ישעיהו כ״ץ מק״ק פּאַגראַמאַווקע...

און וויעדער זיינען אוועק צוויי חדשים און באשע האָט געקראָגען א צווייטען בריעף פון חנה׳לען. אין דעם צווייטען בריעף האָט חנה׳לע געשריעבען באשען, אז זיא מאַכט א לעבען, פערדיענט שעהן, בעזוכט פערזאַמלונגען פון קלוגע מענשען און שיקט ארוים צעהן רובעל. דיעזען בריעף האָט באשע אפילו ניט קלאָהר פערשטאַנען און מאָנע אויך ניט. דאָך האָט זיא זיך געפרעהט. ערשטענס, מיט דיא צעהן רובעל; צווייטענס, ווייל חנה׳לע איז געזונד, און דריטענס, ווייל זיא פערדיענט גוט.... זיא האָט וויעדער געבעטען מאָנען, ער זאָל חנה׳לען שרייבען, און

דער גרויסער בעל מליץ האט אנגעשריעבען ווידער אזא בריעף.

„ראשית שרייב איך דיר, אז פון דיין מאמעס אויגען טריפען טרעהרען, וויא פון א ביטערן קוואל. אז דיא אויגען זיינען ביי איהר רויט געווארען, וויא ביי לאה אמנו, יעקב אבינו׳ס ווייב, און אזוי א דאנק דעם אויבערשטען, איז זיא געזונד, חוץ זיא קלאגט זיך א ביסעלע אויף דיא הארץ און אויפ׳ן קאפ, כן יתן ה׳ פון דיר דאס זעלבע צו הערען... שנית שרייב איך דיר, אז דיין מאמע האט מקבל געווען דיא עשרה רו״כ און שיקט דיר דערפאר איהר ברכה, אז דערפאר זאל דער אויבערשטער דיך בענטשען מיט א גוטע מערכה און הצלחה, וואו דוא וועסט זיך קערען און ווענדען, און שרייב מיר, אויב ביי אייך זיינען דא חתנים און אויב זיי ווילען ביי אייך חתונה האבען... ווארום היינטיגע יאהרען, ברוך השם, פערגעסען דיא בחורים, אז מצות פריה ורביה איז קיין קלייניגקייט ניט און ווילען ניט חתונה האבען... און געדענק, אז א בת ישראל טאר ניט פערזעסען ווערען, מוז חתונה האבען, בכדי אז גאט׳ס ברכה זאל מקוים ווערען, וויא עס שטייט בפרוש אין פסוק: „פרו ורבו ומלאו את הארץ.“

און אזוי פלעגען זיך דורכשרייבען חנה׳לע מיט מאנען גאנץ אפט...

איהרע בריעף זיינען וואס ווייטער געווארען אלץ אונ־פערשטענדליכער אי פאר באשען, אי פאר מאנען. אין זיי האט זיא געזידעלט דיא פראצענטניקעס, דיא וואכערניקעס, האט זיי גערופען מיט אזוינע נעמען — אסור, אויב מאנע און באשע האבען גאר אזוינע נעמען ווען עס־איז געהערט אויף זייער לע־בען! „עקספלואטאטארס,“ „אויסבייטערס,“ וכדומה — געה טרעף, וואס זיא מיינט! דיא בעלי מלאכות האט זיא אויך גע־זידעלט. „זיי זיינען נאראנים, פינסטערע מוחות, זיי ארבייטען אויפ׳ן צווייטען און גארן!“

און לעזענדיג דיזע בריעף, האט מאנע געקוועטשט מיט דיא פלייצעס, געקארטשעט מיט דעם שטערן און אין מוח

האָט זיך ביי איהם געדרעהט אַ מחשבה: „זיא איז משוגע, קלאָהה וויא דער טאָג, זיא איז דאָרטען משוגע!“....

באַשע פלעגט איהם אריינקוקען אין דיא אויגען ווען ער פלעגט לעזען חנה׳לעס בריעף. פלעגט זיך צו הערען מיט אַלע אברים און האָט זיך געסטאַרעט צו פערשטעהען, אָבער האָט זעהער וועניג וואָס פערשטאַנען...

— ר׳ מאָנע, הארציגער, וואָס מיינט זיא דאָס? וויא שרייבט זיא דאָרטען?

— וואָס? פלעגט ער פרעגען, קנייטשענדיג שטאַרק דעם שטערען.

— אָט דאָס: „קעספּלוטאַטע,“ וויא שרייבט זיא דאָרטען?

פערשטעהט זיך, אז מאָנע דער גרויסער כתבן פלעגט מוזען וויסען דיא מיינונג פון דיעזען וואָרט. ער פלעגט ניט לאַנג טראַכטען און גלייך ענטפערען:

— דאָס איז אויף זייער, אויף אַמעריקאַ לשון, אַ קללה, וויא ביי אונז, להבדיל, אַ מכה אין זייט!...

— ניט דאָ געדאַכט. פיר קיין אידען געדאַכט — פלעגט אונטערכאַפּען באַשע — איז וואָס שרייבט זיא פאַרט, הארציגער?

— וואָס זאָל זיא שרייבען? שילט זיך. דיא גאַנצע וועלט שילט זיא. געוואָרען צו קלוג דאָרטען...

— וועה איז מיר; וואָס טהוט מען? ר׳ מאָנע הארציגער, איהר זייט דאָך עפּעס אַ איד אַ חכם: זאָגט מיר, וואָס איז עס געוואָרען דאָרטען מיט מיין חנה׳לען? וואָס האָט זי צו די גבירים? איז עס איהר דאגה! גוואַלד, גוואַלד, וואָס טראַכט זיא זיך דאָרטען? געוועזען דאָך אַזאַ שטילע טייבעלע, מיט אַזאַ גאָלדענע הארץ... וואו האָט זיא גענומען אָט דיא אַלע קללות, ניט דאָ געדאַכט?! אוי, ווען איך זאָל קענען שרייבען... אַן עס הארץ איז וויא אַ בלינדער, וועה און ווינד איז מיר! שרייבט איהר חאָטש אָן איהר אַ גוטען בריעף, הארציגער! מסור׳ט זיא גוט אויס, איהר ווייסט דאָך וויא, אייך דאַרף מען דאָך ניט לערנען!...

— איך׳ל אייך זאָגען דעם אמת, באַשע, אז אַ גוטען בריעף

האַב איך גאָר מורא צו שרייבען, אריינפאַלען צו איהר אין מויל ווילט זיך מיר אסור....

— ווערע איז מיר, ווערע איז מיר, אזא שטילע טייבעלע געווען!... ר' מאַנע, ליובינקער, זעהט, פערדיענט א מצוה; האָט רחמנות, מוסר'ט זיא חאָטש אויס מיט גוטען!

— נוא — נוא, ואָס זאָל מען טאָהן? איך וועל שוין אָנ־שרייבען. וואָס גאָט וועט געבען דאָס וועט זיין....

.3

עס קלינגט אין פאגראמעווקע, עס קאָכט אין פאַגראַמעווקע מיט א נייעס, וואָס איז אָנגעקומען פון אמעריקא. פון מויל צו מויל, פון הויז צו הויז, פון שוהל צו שוהל טראָגט זיך דיא נייעס, אַז חנה'לע באַשע־חיה־גיטעלעס האָט חתונה געהאַט אין „נייאָרק" מיט א גוי...

מאַנע דערצעהלט, אז פיר איהם איז עס גאָר קיין נייעס ניט. פון איהרע בריעף האָט ער בעשיינפערליך געזעהען, אז אזא סוף וועט זיא האָבען... אז דיא קליפה איז אין איהר, האָט מען געקענט בעשיינפערליך זעהען פון איהר שילטען זיך — האָט דערצעהלט מאַנע פיר דיא פאַגראַמעווקער בעלי בתים — „עקסור־פטאַטע", „אויסבייטען," „אויסקאפיטאַלעסען" — א קאַטאָוועס, אידען, וואָס פאר א ביטערע קללות דאָס זיינען? אז קענען זיי זיינען אפילו דצך עדש באחב ניט ווערטה קיין שמעק טאַבאַק!"

איין באַשע נור האָט ניט געוואוסט פון דיעזער בשורה, זיא האָט שוין לאַנג, לאַנג ניט געקראָגען קיין ידיעה פון איהר חנה'לען און זיא האָט געוויינט און געקלאָגט נאָך איהר.

אין דיא קורצע זומער נעכט פלעגט זיא זיצען אויפ'ן בעט מיט חנה'לעס בריעף אין דיא הענד און פאר דעם זילבערנעם שיין פון דער לבנה, וועלכע פלעגט אריינקוקען אין פענסטערל פון איהר קאמער, פלעגט זיא דורכזעהען דיא ווייסענקע, בע־שריעבענע בייגעלאך פאפיער און חאָטש זיא האָט ניט געקענט לעזען, האָט זיא געוואוסט דעם אינהאַלט פון יעדען בריעף בעזונדער.

„דאָ שרייבט זיא, אז זיא איז בשלום אָנגעקומען קיין נייאָרק. דיעזער איז וועגען דיא צעהן רובעל... אין דעם שילט זיא זיך... אין דעם שילט זיא נאָך שטאַרקער... אין דעם אויך... אָבער פאַר וואָס שילט זיא זיך?... עס מוז דאָך זיין א טעם... הפנים איהר איז געגוג ביטער אויפ׳ן הארצען, לאָזט זיא אויס דעם כעס צו אבי וועמען... גלאָט אזוי וועט זיא דאָך ניט שילטען?..

און באשע פלעגט אָנשטרענגען דיא אויגען אויף דיא שווארצינקע שורה׳לעך פונ׳ם בריעף, אקוראט וויא זיא וואָלט וועלען אויסגעפינען „דעם טעם“, דעם פאר וואָס פון חנה׳לעס שילטען זיך, אָבער זיא האָט נישט געזעהען, זיא האָט ניט געקענט לעזען... „בלינד, בלינד — פלעגט זיא שעפּצען מיט הארצוויטאָג — „ווען איך זאָל קענען לייענען, וואָלט איך שוין אַלעס דערוואוסט!“...

דאַן פלעגען אָננעהמען איהרע מחשבות אנאנדער גאנג. זיא פלעגט זיך דערמאָנען וויעדער, אז פון חנה׳לען איז קיין בריעף שוין אזא לאנגע צייט ניטאָ.... „איין גאָט וויים, וואָס מיט איהר איז דאָרטען? צו זיא איז געזונד? צו זיא איז, זאָל ער שומר ומציל זיין...“ (זיא האָט מורא געהאט עס ארויפצולאָזען אויפ׳ן מוח) „גאָטעניו — הארציגער“ — פלעגט זיא שעפּצען און פון איהרע אויגען פלעגען זיך קייקלען טרעהרען — „ווען עס איז חלילה עפּעס באשערט דאָרטען מיין חנה׳לען אן אונגליק, זאָל מיר בעסער אָנקומען. רבונו של עולם, שטראָף מיך בעסער פאר איהר... מיין קאָפּ זאָל זיא איבערלעבען, מיין קאָפּ!...“

און אזוי ביז גרויסען טאָג. דאַן ערשט פלעגט דיא אָרעמע צומוטשעטע מאַמע איינשלאָפען...

* * *

פארנאַכט פלעגט זיא זיצען אויפ׳ן פריזשבע פון שטוב און ווארטען אויף דעם פּאָסטאַליאָן, אויף א בריעף פון חנה׳לען... און ווען זיא פלעגט פון ווייטען דערזעהען דעם בריעף־טרעגער, פלעגט דאָס הארץ אין איהר ברוסט אָנהויבען צו קלאַפּען שנעל,

שנעל, הענד און פים פלעגען איהר נעמען ציטערען און זיא פלעגט זיך מיט דיא אויגען איינעסען אין דעם בריעף־טרעגערס פנים...

און ווען דער בריעף טרעגער פלעגט א שאָקעל טהאָן מיט'ן קאָפּ: ניין, פלעגט זיא פיהלען, אז אין מוח טהוט איהר א ברען און זיא פלעגט אראָפּלאָזען דעם קאָפּ און בלייבען זיצען, וויא א פערגליווערטע...

.4

און איינמאָל — פארנאכט — ווען דער פאָסטטוך האָט גע־טריבען דיא בהמות פון פעלד, ווען דער הימעל איז אין מיטען געווען קלאָר אין טיעף בלוי און ביי דיא זייטען ארומגעלייגט מיט פייערדיגע אוזאָרען, איז געזעסען באשע אויפ'ן פריזשבע נעבען הויז און האָט געוואַרט, וויא געוואוינליך, אויפ'ן בריעף־טרעגער.

פלוצום האָט זיא איהם דערזעהען און האָט זיך גלייך איינגעגעסען מיט איהרע אויגען אין זיין פנים.

ער האָט זיא א רוף געטהאָן. זיא איז צו איהם צוגעלאָפען, בלייך, וויא לייוועגד, און האָט געציטערט מיט'ן גאנצען קער־פער. ער האָט איהר דערלאַנגט א בריעף פון אמעריקא. זיא האָט א כאַפּ געטהאָן זיין האַנד און האָט פון גרויס פרייד, וויי־נענדיג און לאַכענדיג, גענומען איהר קושען, וויא דיא האַנד פון א גוטען מלאך.

דאַן האט זיא זיך אוועקגעלאָזען צו מאָנען.

מאָנע — א הויכער, דארער איד, מיט א בלייכען, שווינד־זיכטיגען פנים, מיט א שפּיטציגער קאָלטעוואטער בערדעל, מיט געלע פּיאות, פערדרעהטע אין רינגלאך, מיט א פערשמאָלצענער יארמעלקע אויפ'ן קאָפּ, איז געשטאַנען נעבען טויער פון זיין ניעדעריגער שטיבעל, האָט געהאַלטען א פּאָלע פון זיין זופּעצע ביי ביידע ברעגעס און געמאָניעט צו זיך זיין ווייסע ציעג, וועלכע איז געשטאַנען אין מיטען גאַס, האָט געקוקט אויף איהם מיט איהרע נארישע אויגען און געדרעהט מיט'ן ווײדעל.

— דזשיק, דזשיק, דזשיק! האָט ער זיא גערופען, איינ־בויגענדיג ניעדריג צו ד׳ערד דיא פּאָלע.

— מ־מ־מ־ע־ע! האָט געשריען דיא ציעג, דרייהענדיג מיט׳ן ווידעל, און האָט זיך ניט געריהרט פון אָרט....

— ר׳ מאָנע, ר׳ מאָנע, עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, — איז צו איהם צוגעלאָפען באשע מיט אַ געשריי, — אַ בריעף פון אַמעריקא, פון חנה׳לען בעקומען... עס איז דאָ אַ גאָט, דאָ!

— אַ בריעף פון איהר? — האָט ער געפרעגט פערוואונ־דערט — וואָס שרייבט זיא?...

- אָט איהר, הארציגער, וועט מיר איבערלייענען....

מאָנע האָט קרום אַ קוק געטהאָן אויפ׳ן בריעף, וועלכען באשע האָט געהאלטען אין האנד, און האָט גענומען רופען ווידער דיא ציעג:

— דזשיק, דזשיק, דזשיק!...

— ר׳ מאָנע, האָט רחמנות, איך שטאַ־ארב!

— ווייזט מיר אַ קוק טהאָן.

ער האָט גענומען דעם בריעף און האָט איהם אָנגעפאנגען צו בעטראכטען פון אלע זייטען.

— וואָס קען זיא שרייבען? — האָט ער אויסגערעדט פאר זיך אונטערן נאָז.

— האָט רחמנות, ר׳ מאָנע, טהייערינקער. קומט אריין צו מיר אין שטוב און לייענט מיר איבער.

— כ׳לעבען, באשע, איהר וואָלט געבעטען אנאנדערען.

— ניין, ניין, ר׳ מאָנע, אנאנדערער וועט ניט פערשטעהן חנה׳לעס אַ בריעף... נור איהר אליין קענט איהרע בריעף פער־שטעהען.... איהר זייט אליין אַ גרויסער בעל כתבו!...

קעגען אזא קאָמפּלימענט קען אונזער בעל מליץ ניט איינ־שטעהען.

— ווייס איך, קומט, זאָגט ער.

זיי זיינען אריין אין שטוב. מאָנע האָט געעפענט דעם בריעף. באשע האָט זיך געשטעלט נעגען איהם, האָט אונטערגע־

שפּאַרט מיט איין האַנד דעם קינבאַק און האָט זיך איינגעגעסען מיט אונגעדולדיגע אויגען אין זיין פּנים.

„ליעבּע מוטער — האָט ער גענומען לעזען — איך גלויב, אַז דוּא ווייסט שוין וועגען מיין חתונה מיט אַ קר...“

— איך קען ניט — האָט מאַנע אויסגעשריען — אַ מיתה משונה זאָל זיא דאָרטען איינגעהמען!

— חתונה?... חנה׳לע האָט חתונה געהאַט?! ווּעמען שילט איהר, ר׳ מאַנע?! האָט זיא אויסגעשריען צומישט.

— בּעגראָבּען האָט איהר זיא געמעגט... איך קען ניט לייענען... רופט ווּעמען אַנאַנדערען... איך וויל ניט פערדיענען דיא עבירה!...

— ר׳ מאַנע, ר׳ מאַנע. גאָט איז מיט אייך — האָט זיא אויסגעשריען ניט מיט איהר קול — איהר ווילט מיך הפּנים משוגע מאַכען, וואָס רעדט איהר אַזוינס? וואָס רעדט איהר? (זיא האָט איהם ליידענשאַפּטליך גענומען צופּען פאַר׳ן אַרבּעל) פּאַר וואָס שילט איהר זיא? וואָס פיר אַ שלעכטעס האָט מיין חנה׳לע איך געטהאָן?....

— אַז אויסגעקאַראַנייעט האָט זיא געמעגט ווערען, האָט געזאָגט מיט הארץ מאַנע — שרייבּט נאָך בּריעף! משומד להכעיס!...

בּאַשע איז געוואָרען בּלייך, וויא דער טויט, און האָט גע־נומען ציטערען.

— וואָס איז עס? — האָט זיא גענומען שרייען — לייענט, ר׳ מאַנע, לייענט, איך וויל וויסען! איהר ווייסט עפּעס, האַ? וואָס ווייסט איהר? וואָס איז דאָרטען פיר אַ חתונה?... לייענט, נוּ לייענט, ר׳ מאַנע, ר׳ מאַנע!...

זיא האָט איהם גענומען שלעפּען פאַר׳ן אַרבּעל און האָט געקוקט אויף איהם מיט אויסגעקאַטשעטע אויגען: — לייענט, אַז ניט דראַפּע איך אייך אויס דיא אויגען!...

זיא האָט שווער געאָטהעמט און האָט געציטערט מיט׳ן גאַנצען קערפּער.

— וואָס זאָל איך לייענען, דיא גאַנצע שטאָדט ווייס עס אָהן איהר בריעף — האָט געזאָגט מאָנע.

— וואָס ווייס מען? רעדט! חנה'לע האָט זיך דאָך ניט גע'שמדט, האַ?....

און זאָגענדיג עס, האָט זיא זיך דערשראָקען פאַר איהרע אייגענע ווערטער. „וואָס רעד איך רבונו של עולם?" האָט זיא געטראַכט צומישט און האָט זיך געטרייסעלט מיט'ן גאַנצען קערפּער.

מאָנע האָט געענטפּערט אויף איהר פראַגע מיט אַ מאַך מיט'ן קאָפּ.

— וואָס? — האָט זיא ארויסגעשעפּצעט שטיל, אַקוראַט וויא זיא וואָלט מורא געהאַט, אז אימיצער זאָל ניט הערען: — וואָס שאָקעלט איהר מיט'ן קאָפּ? זיא האָט זיך... ר' מאָנע, גזלן, וואָס איהר זייט! — האָט זיא זיך פּלוצים אַ כאַפּ געטהאָן צו איהם מיט אַ ליידענשאַפטליכען יאָמער — קיין הארץ האָט איהר ניט, קין רחמנות... פאַר וואָס מוטשעט איהר מיך, פאַר וואָס? וואָס פאַר אַ שלעכטס האָב איך אייך געטהאָן?!...

מאָנע האָט אַ קוועטש געטהאָן מיט דיא פּלייצעס און האָט אַ זיפץ געטהאָן.

— באַשע, זאָלט איהר מיר געזונד זיין — האָט ער ארויס־גערעדט מיט אַ שטאַרק בעוועגטער שטימע — וואָס הייסט עפּעס איך מוטשע אייך? ווער עס וויל אייך מוטשען, זאָל אליין גע־מוטשעט ווערען... אדרבה, איך האָב אויף אייך רחמנות, שטאַרק רחמנות... גלויבט מיר, אַ שטיק געזונד קאָסט מיך אָט דאָס אַלעס... ווארום חנה'לע איז ביי מיר געווען ממש, וויא אַן איי־גענע טאָכטער.... און זיא זאָל אָפּטהאָן אַזאַ מעשה?...

ער האָט אָפּגעקעהרט דעם קאָפּ און האָט געזיפצעט....

זיא האָט זיך צוגעהערט צו זיינע רייד, צוטומעלט, מיט אויסגעגלאָצטע אויגען און מיט אַן אָפענעם מויל. האָט פער־בראָכען דיא הענד, האָט שטאַרק גענומען מאַכען מיט דיא ברעמען און האָט אראָפּגעלאָזען דעם קאָפּ. אזוי איז זיא גע־

שטאנען א קורצע ווײלע. דאן האט זיא ווידער אויפגעהויבען דעם קאפּ, האט גענומען קוקען מיט בלישצענדע אויגען אויף מאנען און שמייכלען.

— לייענט — האט זיא ארויסגערעדט פערשטיקט, צווי־שען דיא ציינער, לייענט!...

זיא האט איהם אנגעכאפּט פאר'ן ארבעל און גענומען צופּען....

ער האט אנגעהויבען לעזען:

„ליעבע מוטערקע, איך גלויב, אז דוא ווייסט שוין וועגען מיין חתונה מיט א קריסט. מוטערקע, מוטערקע, איך וויים, אז פיר דיר איז עם דער גרעסטער אונגליק... אבער גלויב מיר, אז איך האב דיך ליעב ניט ווייניגער וויא פריהער, נאך מעהרער, טויזענד מאהל מעהרער... ווען דוא וואלסט וויסען, וויעפיעל געזונד עם קאסט מיך דיעזער שריט... נו, וויא זאל איך עס דיר געבען צו פערשטעהען? ווען איך זאל ארויסנעהמען מיין הארץ און שיקען דיר אנשטאט דיעזען בריעף.... מוטערקע, גענוג האב איך געליטען ביז וואנען איך האב ביי זיך גע'פועלט צו הייראטהען איהם, ווייל איך האב געוואלט פערהיטען דיך פון יסורים... גלויב ניט, מוטערקע, אז א קריסט איז ניט אזא מענש, וויא א איד, — אלע מענשען זיינען ברידער...“

— גענוג! האט באשע אונטערבראכען מאנען מיט א פער־שטיקטען קול און האט איהם אפּגעשטעלט פאר'ן האנד — גענוג, יוצא... יוצא — האט זיא געשעפּצעט — פיין דערלעבט, פיין!...

זיא איז אנשוויעגען געווארען און האט ניעדריג אראפּ־געלאזען דעם קאפּ. פּלוצים האט זיא זיך צולאכט מיט א שטילען, מערקווירדיגען געלעכטער, ציטערענדיג מיט'ן גאנצען קערפּער, וויא א בלאט...

— וואס האט ער געשוויגען? — האט זיא אין א ווײלע ארום א פּאטש געטאהן אין דיא הענד און האט אויסגעשריען מיט א משוגענער אויפרעגונג: — דאס איז דאך זיין טאכטער אויך!... זיין בת יחידקה אויך!... איך וועל הײנט לויפען אויף'ן

בית עולם, וועל איהם איינרייסען דעם קבר; וואָס מיר אויפ'ן הארצען וועל איך צו איהם אויסלאָזען.... קיין רוה וועט ער ביי מיר ניט האָבען, קיין מנוחה!... וואו איז ער געווען, וואו איז מיין משה געווען? ווארום איז ער ניט געלאָפען צם כסא הכבוד?!...

זיא האָט פערבראָכען ביידע הענד אויפ'ן קאָפּ און האָט אויסגעקרעכצעט, וויא אַ פערוואונדעטע: — אוי, חנה'לע, חנה'לע!....

מיט איינמאָל האָט זיא אַ כאַפּ געטהאָן מאָנען פאר'ן האנד — ר' מאָנע — האָט זיא אויסגעשריען — ר' מאָנע, דאָס איז דאָך אָבער... וועיזט מיר, וואו זיא שרייבט, אז זיא האָט מיט איהם חתונה געהאַט?...

מאָנע האָט איהר אָנגעוויעזען אויפ'ן אָרט אין בריעף. זיא האָט איהם גענומען אין האנד, האָט אַ קוק געטהאָן אויף יענע שורה און האָט שטארק גענומען פינטלען מיט דיא אויגען, אקוראט וויא יענע שווארצינקע שורה'לע, וועלכע זיא האָט ניט געקענט לעזען, איז געווען פול מיט שארפע נאָדלען, וואָס האָבען זיך אריינגעשטאָכען אין איהרע אויגען... דאן האָט זיא ארויס־געלאָזען דעם בריעף פון האנד, האָט פערגלאָצט דיא אויגען צום באַלקען און האָט ארויסגערעדט:

— גאָט, דוא ביזט גערעכט, און דיין משפט איז גערעכט!

און זיא האָט ווידער אראָפּגעלאָזען דעם קאָפּ.

דאן האָבען איהרע אויגען גענומען לויפען איבער איהר קאָפּטע און פּלוצים האָט זיא מיט אַ האנד אַ ריעס געטהאָן דיא קאָפּטע ביים בוזים....

— ברוך דיין אמת! האָט זיא לאנגזאם ארויסגערעדט מיט אַ דומפּפען קול, האָט זיך געזעצט אויפ'ן פּאָדלאָגע, האָט ארומגענומען דיא קניע מיט ביידע הענד און האָט אראָפּגע־לאָזט ניעדריג, זעהר ניעדריג דעם קאָפּ....